

O POČECIMA SREDNJEVJEKOVNOG SPLITA DO GODINE 800.

S postankom grada Splita, s organizacijom javnog života u njemu, s obnovom salonitanske crkve u Splitu pri osvitu našeg srednjeg vijeka isprepletena je najstarija povijest Hrvata po njihovoj doseobi na jug. Stoga srednjevjekovnim počecima grada Splita odvajkada obraćaju osobitu pažnju naši historičari. Ali oskudica dokumentarnih vijesti i sačuvanih spomenika otežava kritično raščinjavanje davnog, legendarnog prikaza početaka Splita, koji nam je ostavio srednjevjekovni pisac Toma Arcidakon († 1268). Srednjevjekovni Split je nasljednik stare Salone, osobito u crkvenom pogledu: on je, po pričanju Tome, nastao useljenjem u Dioklecijanovu palaču salonitanskih bjegunaca, koji se po rasapu rodnog grada, u prvom strahu, razbježaše po okolnim otocima, pa se, iza nekoliko godina, povратиše s otoka i skloniše u pustu palaču. U isto vrijeme Ivan Ravenjanin obnovi u Splitu salonitansku nadbiskupiju (o. g. 650).

Bulić i Bervaldi u novije su doba nastojali dokazati, da je Ivan Ravenjanin obnovio u Splitu salonitansku crkvu tekar koncem VIII vijeka; u vezi s time su oni prebacili u ovo kasno doba i povratak salonitanskih bjegunaca s otoka u carevu palaču. Šišić je prihvatio rezultate Bulića i Bervaldija u pogledu crkvene obnove po Ivanu Ravenjaninu, ali mu je rok boravka Salonitanaca po otocima predug i on nađa, da su se oni vratili u Split već oko g. 640. G. Novak ide dalje i tvrdi, da palača cara Dioklecijana nije nikad opustjela i da je legendarno svako pričanje o povratku Salonitanaca s otoka.¹⁾ I ja se sve to više priklanjam uvjerenju, da je Split nastao i razvio se postepeno pridolaženjem bjegunaca iz Salone a valjda i drugih mjesta ranijim obitavaocima splitske palače.

Vjerojatno jeste, da je dio rimskog pučanstva Dalmacije za provale barbara, početkom VII vijeka, potražio sklonište po otocima. Otoci su jamačno osjetili nalet nadošlih plemena nešto kasnije i u blažoj formi od kopna. Ali nije vjerojatno, da bi se bitni dijelovi rimskog pučanstva s otoka bili povratili ponovno na kopno. Gdje god su rimski bjegunci uspjeli da se odvravaju slavizaciji, oni su ostali u svojoj novoj postojbini. To se dogodilo sa žiteljima starog Epidaura u slučaju Dubrovnika, kao i sa žiteljima starog Acruviuma u slučaju Kotora.

U vezi s postankom Splita moramo imati na umu, da je ono što obično zovemo Dioklecijanovom palačom zapravo bila čitava mala rezidencija cara u mirovini. Ca-

¹⁾ Sr. Bulić-Bervaldi, Kronotaksa solinskih i spljetskih nadbiskupa. Prilog »Bullettino dalmata« g. 1912 str. 139 i Bulić-Karaman, Palača cara Dioklecijana u Splitu, Zagreb 1927 str. 187; Šišić, Povijest Hrvata u

vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925 str. 282; G. Novak, Nekoja pitanja iz istorije srednjevjekovnog Splita, preštampano iz »Starohrvatske Prosvjete« N. S, II 1928 str. 30—38

rev dom, u užem smislu riječi, zapremao je samo južni dio čitave palače. Inače su pravokutnik palače po primjeru helenističkih gradova rimskog carstva presijecale, po sredini, dvije glavne široke ulice; a između ovih glavnih ulica i perimetralnih zidina palače bile su još druge ulice, središnji trg, sakralne zgrade, zgrade za stanovanje careve garde i služinčadi te zgrade za razne potrebe gospodarstva. Po svemu tome Dioklecijanova palača je od početka imala osnovu, a gotovo bih rekao i opseg maloga gradića.

Rimsko carstvo zadnjih vjekova pri jenjanju građevne djelatnosti posvećivalo je osobito pažnju tome, da carske palače ne propadnu. Carska naredba iz g. 471 ili 513 sačuvana u Codex Justinianus izravno nalaže uporabu carskih palača u gradovima za sijelo namjesnika, eda ih se tako sačuva od propadanja.²⁾ Nije stoga čudo, da se u splitskoj carevoj palači spominje u V vijeku gynaecium iovense, državna tkonica u kojoj su bile uposlene žene, i da je u njoj, po svoj prilici, boravio rimski car Julije Nepos (g. 476—480).

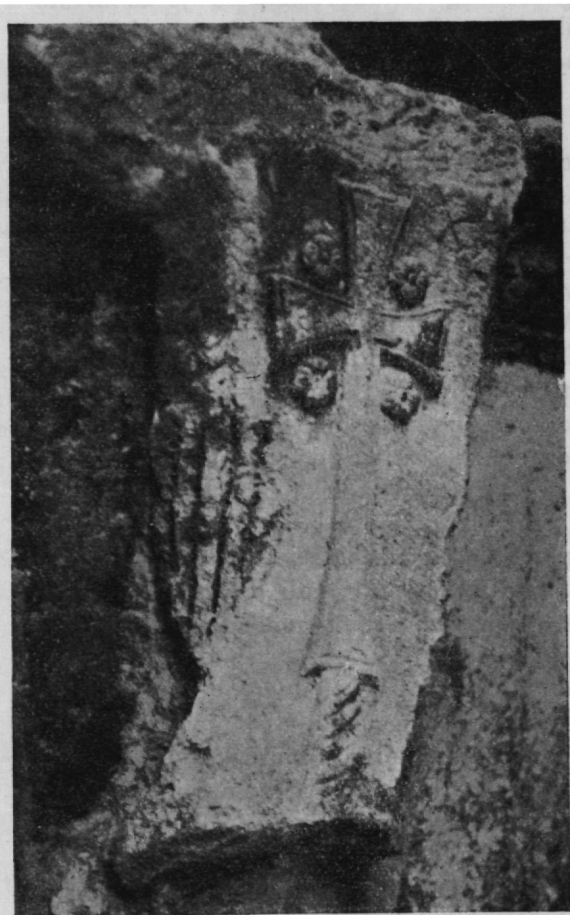
Palača nije prema tome pusta dočekala nalet barbara. Barbari su dapače vrlo vjerojatno prodrli u palaču i opljačkali je. Odjek toga, mislim, da je i u Tominu kazivanju, da je Totila, vođa Gotâ, po porušenju Salone »intravit prescriptum edificium Diocletiani Cesaris, et imperiales titulos ibidem sculptos deposuit atque delevit, aliquam etiam partem eiusdem edificii destrui fecit.« Toma istina govori o Gotu Totili, ali se po čitavom kontekstu radi o doseljenim Slavenima, koje Toma identificira s Gotima. U činjenici pak da su pljačkaši, iza obavljena posla, napustili palaču, nema zapravo ništa nevjerojatno. Pretjerano je mišljenje o rušenju i haranju barbarâ. Plemena seobe naroda nijesu imala ni mogućnosti ni interesa da odmah, dosljedno i do kraja, sravne sa zemljom sve što postoji. S druge strane socijalna i ekonomska struktura doseljenih plemena nije bila vezana uz gradsko naselje, pa ih prema tome grad nije mamio da se u nj usele.

Jedna kontradikcija u pričanju Tome Arcidakona o tome, kako su se salonitanski bjegunci porazmjestili u palači cara Dioklecijana, govori također u prilog toga, da je dio palače i upravo njezina sjeverna polovica bila, u vrijeme rasapa Salone, već napućena. Toma naime priča, da su bogatiji građani uredili sebi stanove na vlastiti trošak, vjerojatno u carevom domu na jugu palače (in parte que supra mare respicit se componentes); tu je vođa Salonitanaca Sever bio dobio stan, koji je on potome ustupio nadbiskupu Ivanu. Manje imućni građani porazmjestiše se po kulama palače (turres); a niži puk se privremeno skloni u podzemnim prostorijama ispod careva stana (in fornicibus et criptis). Sve ovo odgovara točno topografiji i konstrukciji Dioklecijanove palače. Sjeverni dio palače, priča dalje Toma, ostavili su novi obitavaoci prazan, zbog malog broja građana, neopažajući da ovakovom tvrdnjom dolazi u protuslovlje s vlastitim pričanjem, po kojem se je dio pučanstva radi nestašica sretstava za nevolju smjestio po kulama i suteranima palače. Očito je Toma, kada je ovo pisao, imao nekakove podatke ili barem tradiciju o tome, da su Salonitanci zapremili južni dio palače, ali ne i sjeverni, gdje je otprije bilo življa. A baš ovaj sjeverni dio, u kojemu su bile podignute zgrade za carevu vojsku, za slu-

²⁾ Sr. Codex Justinianus I, 40, 15.

žinčad i gospodarstvene objekte, bio je najzgodniji za stanovanje i smještenje masa puka.

Koliko je bilo stanovnika u splitskoj palači prije useljenja Salonitanaca, i koliko ih se je uselilo, naravno, ne znamo. Danas živi u prenatrpanom splitskom starom gradu unutra zidina Dioklecijanove palače nešto preko 3.000 duša. Početkom srednjega vijeka široki pojas glavnih ulica, cardo i decumanus, nije bio još izgrađen kućama, pa je u to doba u palači, vjerojatno, moglo naći mjesta najviše oko 2.000 duša. Srednjovjekovna legenda o životu sv. Dujma, koju donosi Farlati spominje, da se je u Split sklonilo oko 200 salonitanskih obitelji (quasi ducentae familiae).³⁾ Ova cifra svakako ostavlja mogućnost za stanoviti broj ranijih obitavalaca palače.

Sl. 1. Križ na arhitravu vrata Porta Ferrea u Splitu.

Život u splitskoj palači u vrijeme iza smrti cara Dioklecijana, a prije konca VIII vijeka, kada je obnovom svoje crkve Split stupio u puni historijski život, dokazuju nam također iskopine i rijetki ostaci spomenika. Svaki, pa i najmanji trag iz ovog tamnog doba vrijedan je, da ga se prikaže. Bulić je g. 1905 na neko sto metara na sjeveroistoku od palače i potome g. 1922 kod tvrđave »Gripi« otkopao nekoliko starokršćanskih grobnica napravljenih u obliku krova od crijepova. Jamačno su se tu pokapali obitavaoci palače namješteni kod gynaecium iovense.⁴⁾ Ja ću ovdje prikazati nekoliko spomenika iz spomenutog perioda, dosada neobjelodanjenih, odnosno spomenika koji su bili pripisani drugoj dobi, a zapravo spadaju u spomenuto vrijeme.

Križ na arhitravu Porta Ferrea

Na vodoravnom luku ili arhitravu vrata careve palače (Porta Ferrea), bila je izvorno skulptirana kralata Viktorija, simbol pobjedonosnog cara. Ona je potome bila otučena i na njezino mjesto bio je islesan dugoljasti križ, simbol kršćanske

di o dobi grobnica na krov od crijepova, Recherches à Salone I. Copenhagen 1928 str. 152: le type des tombes en hutte est le plus récent,

³⁾ Sr. Farlati, *Illyricum Sacrum*, Venezia 1751 I 422.

⁴⁾ Sr. Bull. dalm. XXIX 1906 str. 1—7 Table I—II i Vjesnik dalm. XLV 1922 str. 48. Vi-

pobjede; do križa su po dvije ružice sa strane i nad njim običajne grčke sigle $\overline{IC} \overline{XC}$ Ispod križa još vire tragovi Viktorijinih krila (sl. 1).

Obično se drži, da je ovaj križ bio postavljen u vrijeme crkvene obnove po Ivanu Ravenjaninu⁵⁾ koja pada, kako ćemo još vidjeti, u drugu polovicu VIII vijeka. Ja mislim, da je križ bio postavljen nekoliko stoljeća ranije. On po svom obliku kao i po izvedbi ružica odgovara sličnim motivima na ravenatskim sarkofazima V i VI vijeka. Pored toga uništavanje poganskih simbola je znak vjerske gorljivosti, koja je karakteristična za starokršćansko doba. S vremenom popustilo je re-noviranje kršćana protiv simbola poganstva, i raslo je neshvaćanje i ravnodušje prema prikazbama i znakovima poganskog rimskog svijeta. Pogotovo je to bivalo s onim znakovima, koji su već rano dobili dekorativni karakter, ili su zadržali opće alegorijsko značenje, kao što je to slučaj kod personifikacija Pobjede-Viktorije.

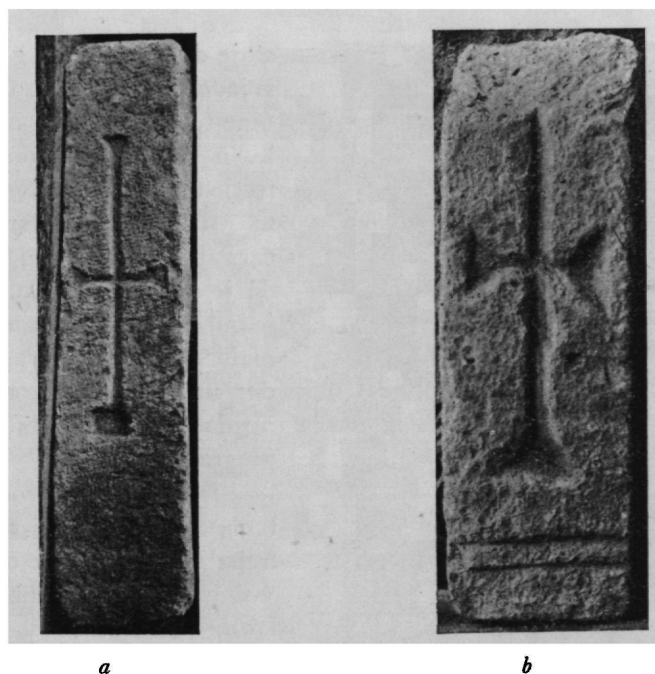
Pilastrici s križem otkopani kod Mauzoleja

Tik do zida, koji je sa sjeverne strane zatvarao ograđeni prostor oko Dioklecijanove grobnice, bila je otkopana g. 1925—1928 jedna prostorija popločana mozaikom, koja se poput hodnika prelamala u pravom kutu idući najprije od istoka prema zapadu a potom od sjevera prema jugu. Mozaični pločnik imao je u sredini široki pojas ornamentalne dekoracije; sa strane do zidova bile su bijele plohe. Dekoraciju tog pojasa sačinjavali su jednostavni geometrijski likovi i ukrasi kao razni poligoni, rombi, jednakokraki križevi itd. Kamene kocke mozaika bile su bijele, crne, crvene i smeđožute boje; one su vrlo nepravilnog oblika i velike (do 2 cm). Čitava izradba mozaika bila je vrlo prosta i surova. Na jednom kraju mozaika geometrijski su likovi, mjesto bijelim kockama, bili ispunjeni tamnim kockama u bojama; a isto tako je u tom kraju mozaika dio bijele mozaične plohe do zidova bio, da tako rečem, omrljan kockama tamnijih kamenčića u bojama. Očito je majstoru, koji je radio mozaik, pofalilo bijelih kamenih kockica, pa ih je jednostavno zamijenio onima, koje je još imao pri ruci, a bile su u bojama.⁶⁾

Ovakav nemaran postupak pri izradbi mozaika, kao što nepravilnost i veličina kamenih kocaka, nagonila me je s prva početka na nagađanje, da je jedna prostorija Dioklecijanove palače — mozaik se naime pravilno naslanja na zidove prostorije koja je u vezi i u istom razu sa građevnim objektima Dioklecijanove palače — bila naknadno popločana takovim mozaicima. O tom me osobito uvjerilo upoređenje mozaika sa mnogo boljim mozaicima Dioklecijanova vremena otkopanim ranije na više mjesta palače. Potvrdu ovom nagađanju o kasnoj dobi mozaika na sjeveroistoku Mauzoleja donijela su dva komada starokršćanskih pilastrica sa uklesanim križevima koji su g. 1928 bili otkopani duboko u zemlji, a iznad mozaika (veći komad 71 × 16 cm, a manji 43 × 14 cm).

⁵⁾ Sr. Vodja po Spljetu i Solinu 1894. Zadar str. 71; Hébrard-Zeiller, Spalato, Le Palais de Dioclétien, str. 43; Bulić-Karaman, Pal. cara Diokl. o. c. 53.

⁶⁾ Sliku mozaika donose Bulić-Karaman, Pal. cara Diokl. o. c. sl. 69.

Sl. 2. Pilastri s križevima iskopani kod mauzoleja u Dioklecijanovoj palači.

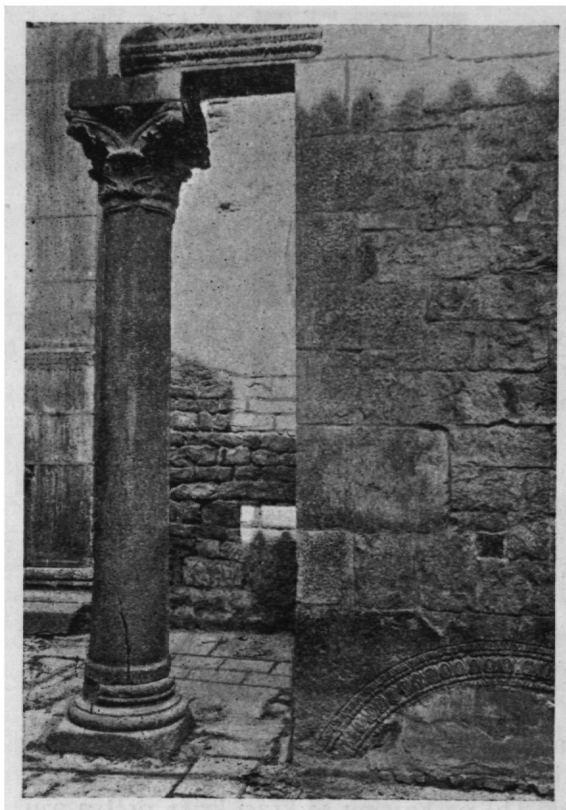
Urezivanje križeva u pilastre je čest motiv i ures prvih vjekova pobjede kršćanstva. Kasno doba otkopanih pilastrića odaje međutim surova izradba križeva na njima. Ta je osobito upadna kod pilastrića (sl. 2 b) na kojemu se kraci križa pretvaraju pri kraju u nepravilne trokute kao na nekim spomenicima zadnje dobe stare Salone i drugih mjesta provincije Dalmacije prije doseobe Hrvata.

Stup s korintskim kapitelom pred Hramom palače

Na povišenom prostoru ispred krstionice u Splitu, jednom prostaze ispred Hrama careve palače, stoji stup s korintskim kapitelom. R. Kautzsch je u svojoj nedavnoj studiji o rimskim kapitelima točno uočio kasni starokršćanski karakter ovoga kapitela i datirao ga u V ili VI vijek po Kr.⁷⁾

Nameće nam se i nehotice pitanje, nije li stup s kapitelom preostatak iz dobe, kada je Hram careve palače bio preobraćen u svrhe kršćanskog bogoštovlja. Iz susjedne kuće strši i naslanja se na kapitel fragmenat skulptirane grede iz ranijeg vremena. Kao što je ovaj fragmenat, tako je i kapitel mogao tokom vjekova, bilo otкуда, doći na svoje današnje mjesto. Ali zbog više okolnosti imam ipak utisak, da su stup i kapitel nekako in situ, t. j. da je rano u srednjem vijeku prostor negdašnje prostaze Hrama palače služio u bogoštovne svrhe. Stup naime, koji nosi kapitel, ima urezano mnogo križića raznog oblika i dobe; kao da se tim brojnim znakovima Krista na stupu htjela, po običaju starih kršćana, posvetiti zgrada koja je jednom bila u službi poganstva. Pored toga, na lijevom dovratniku i na vanjskom zidu krstionice,

⁷⁾ Sr. R. K a u t z s c h, Kapitellstudien, 1936, Berlin-Leipzig, str. 20.

Sl. 3. Stup s korintskim kapitelom pred Hramom Dioklecijanove palače.

stoje dva natpisa iz g. 1393, koji nam svjedoče da su dva oltara bila te godine tu postavljena, izvan crkvene celine, u samom predvorju.⁸⁾ Napokon, na jednom crtežu engleskoga arhitekta Adama, u njegovu djelu o palači cara Dioklecijana u Splitu, vidi se, da je u XVIII vijeku ovaj stup nosio jednu zidanu arkadu mjesto današnjeg malenog antiknog fragmenta; to također upućuje na to, da je predvorje negdašnjeg Hrama bilo, u ranije doba, pregrađeno.

Kada je zapravo Hram bio pretvoren u crkvu, ne znamo. Svakako, trebala je crkva kršćanima u palači već prije crkvene obnove u vrijeme Ivana Ravenjanina. A nije smjelo pretpostaviti, da je vjerskoj revnosti starih kršćana u carevoj palači u Splitu bilo bliže staviti ruku na poganski Hram, negoli na carevu grobnicu (ova je zadnja po svjedočanstvu Tome Arčidakona uistinu bila pretvorena tekar od Ivana Ravenjanina u splitsku katedralu).

Urešena arkada u kući do krstionice

U neposrednoj blizini ovoga stupa nalazi se spomenik, koji nam je svjedokom života u palači u najtamnije doba VII ili VIII vijeka. To je velika kamena arkada uzidana kao ugaoni kamen stare kuće ispred krstionice. Arkada je duga 2 m, visoka 1.20 m, a ima zamjernu debljinu od 40 cm. Nevjerojatno je, da bi tako velik i težak komad, a usto čitav i netaknut, ma bilo kada, bio dospio u Split sa ruševina Solina. Moramo radije računati s time, da je ona pripadala spomeniku ili zgradi podignutoj u VII ili VIII vijeku u blizini mjesta, na kojemu se ona danas nalazi.

Ova je arkada bila do nedavna dijelom udubena u zemlju i prekrita klakom. Upala mi je u oko zbog čudnovate dekoracije donjeg ruba pročelja, koju sačinjavaju motivi crpljeni u klasičnoj antiki ali izrađeni u začudo degeneriranoj obradbi, Zato sam je dao, koliko se je moglo, očistiti i izolirati.

⁸⁾ Jelićeve tvrdnje i dedukcije iznešene u Bull. dalm. 1895 str. 114 ss, da je jedan Jupiterov kip bio maknut iz hrama tekar g. 1393 i da je tekar tada hram bio preobraćen u krstionicu, jesu posvema proizvoljne i bez te-

melja; pored ostalog spominje se splitska krstionica već u dokumentima XII stoljeća [Codex diplomaticus II. 56, a. 1144 S. Johannis de fonte]. Vidi zanimljivu bilješku u Šišića, Pov. Hrv. o. c. str. 295, nota 61.

Sl. 4. Arkada u kući do krstionice u Dioklecijanovoj palači.

Dekor arkade sačinjava motiv klasičnih jajašca ili ovula pa motiv astragala i niza lišća. Ali svi ti motivi su izvedeni u sasvim neklasičnoj interpretaciji, koja daleko premašuje onaj stepen rustifikacije kasnoantikne plastične dekoracije kakav nalazimo na poznatim spomenicima stare Salone i rimske Dalmacije VI vijeka. S druge strane arkada ne spada još nikako, ni po motivima ni po slogu, periodi poznatih starohrvatskih pleternih skulptura IX do XI vijeka. Time su nam za arkadu dane vremenske granice VII ili VIII vijeka.

Sredinu dekoriranog dijela arkade sačinjava niz ovula u vrlo surovoj i neplastičnoj izradbi; vrlo je značajno da između širokih ovula fale običajni uski listići u obliku strjelice. Ovakve ovule bez uskih listića ima sarkofag nadbiskupa Ivana u Raveni koji je umro g. 613 i jedan kapitel u Grenoblu koji se pripisuje VII vijeku.⁹⁾ Ovule obrubljuje na našoj arkadi s gornje strane niz astragala; upadno je što, protiv prakse antikne umjetnosti, između duguljastih astragala stoji samo jedan a ne dva

⁹⁾ Sr. A. Colasanti, *Arte bisantina in Italia*, Milano 1923, tabla 64(a) i A. Michel,

Histoire de l'Art, Paris 1905, I/1 sl. 69.

prstena. Rub čitavog uresa sačinjava na obim stranama niz trokutića. To je jamačno krajna faza pretvorbe давnog klasičnog uresa niza lišća (kymation). Ures identičan trokutićima naše arkade nalazi se i na jednom bunariću u Mlecima iz konca VIII ili početka IX vijeka.¹⁰⁾

Određiti podrobnije doba arkade unutra perioda VII i VIII vijeka teško je, jer se proces rustifikacije antikne dekoracije u pojedinim krajevima vrši i pokazuje gdje-gdje u većoj a gdje-gdje u manjoj mjeri. A materijala za uporedbu iz naših krajeva jedva imamo iz toga vremena. I baš rijetkost nalaza iz tog vremena pravi važnim ovaj spomenik.

Pojedini ovuli na našoj arkadi su razriješeni u tripud opetovani paralelni obrub; to bi mogao biti znak da smo blizu vremenu pleternih skulptura koje sve razriješavaju u troprutaste linije. S druge pak strane nalazi se u Solinu — danas kod Tuskuluma na Manastirinama — mali fragmenat arkade s identičnim dekorom. Ovaj je fragmenat pred par godina bio nađen pri popravku puta u Solinu. Kako je malen, mogao je doći kao materijal za popravak puta iz Splita. U slučaju pak, da je od vajkada bio u Solinu, imao bi potjecati iz skrajnjih godina života stare Salone početkom VII vijeka, jer je vrlo malo vjerojatno, da se je koja klesarska radiona održala u solinskom polju iza propasti grada oko g. 615.

Arkada pravi u prvi mah utisak, da je dio oltarskog ciborija; ali se tome protivni njezina zamjerna debljina (40 cm). Ova arkada spada grupi starokršćanskih spomenika još neobjašnjene namjene, koji su bili otkopani u sjevernoj Africi, u Megrunu, Ain Sultanu i Kenšeli. Kršćanski su arheolozi na razne načine tumačili svrhu ovih zanimljivih spomenika te su u njima gledali ciborije nad oltarom postavljene uza zid u malim kapelicama (de Rossi, Kraus); ili oltare ispog čijeg su luka stajale škrinjice sa relikvijama (Schultze); ili svodoluke nad grobnicama to jest tzv. arcossolia (Holtzinger); ili napokon ukrašene presvođene ulaze u zgradu (Gsell, Lerclercq).¹¹⁾ Naša arkada ima sa strane nasukočeni zubac od 10 cm, što je očito znak, da arkada nije stajala slobodno, već je bila uklopljena u zid. Možda će ova splitska arkada doprinijeti tome, da se dovede na čisto pitanje, čemu su služile dosada poznate slične arkade u sjevernoj Africi.

U knjizi Cassas-Lavallée, Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie, 1802, donosi Cassas sliku okoline krstionice (tabla 53). Tu se vidi naša arkada uzidana kao ukrasni dio presvođenog ulaza u kuću do krstionice. Arkada nije danas točno na istom mjestu kao na slici; kuća do krstionice bila je u prošlom vijeku pregrađena u onom dijelu, koji je bliži krstionici. Nije nam također poznato, ukoliko je Cassas točan u svakom detalju svojih bakroreza. Svakako njegova slika nije bez interesa za onoga koji se bavi pitanjem, čemu je mogla služiti stara arkada; i ona sugestivno pokazuje mogućnost, da je arkada i prvotno resila kakav ulaz u zgradu.

¹⁰⁾ Sr. A. Colasanti o. c. tabla 81(e).

¹¹⁾ Sr. De Rossi u *Bulletino di archeologia cristiana*, 1877, tab. VIII, ibidem 1878, tab. VII; Kraus, *Geschichte der christlichen Kunst*, 1896, I sl. 309 str. 373; Gsell, *Les monuments antiques de l'Algérie*, 1901, II. str. 229; Schultze, *Archäologie der altchristlichen Kunst*,

1895, str. 123; Cabrol-Leclercq, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* s. v. ciborium str. 1611 sl. 2932; *Mélanges d'archéologie et histoire* XIII 1893 tab. VII str. 498; Holtzinger, *Handbuch der altchristlichen Architektur* 1889 str. 141.

Vrijeme crkvene obnove u Splitu po Ivanu Ravenjaninu

(SLIKA 5 a. b.)

Tradicija hoće da je Ivan iz Ravene oko g. 650 obnovio u Splitu staru saloni-tansku nadbiskupiju. Bolandišta Duchesne je u novije doba iznio mišljenje, da splitski nadbiskup Ivan iz Ravene nije nikada postojao, i da je njegova ličnost samo legendarno podvostručenje rada pape Ivana X u vezi sa splitskom crkvom. Bulić i Bervaldi su se potome u svojoj Kronotaksi solinsko-splitskih nadbiskupa založili za historicitet Ivana Ravenjanina i prebacili njegov život i rad u drugu polovicu VIII stoljeća. Njihova su razlaganja dobra i bila su prihvaćena od Šišića i većine naših historičara. Ali oni ne iznesoše dokaza prvog reda, kojima ne bi bilo prigovora; pa upravo zbog toga držim uputnim insistirati na značenju što ga ima sarkofag u splitskoj krstionici s natpisom nadbiskupa Ivana kao dokaz života i vremena života Ivana Ravenjanina.

Razlaganja Bulića i Bervaldija u glavnom se temelje na trima argumentima. Ti su argumenti: pomanjkanje svake vijesti o bilo kojem biskupu u Splitu u doba od propasti Salone do oko g. 800; razni anahronizmi i netočnosti u legendi o prenosu moći mučenika sv. Dujma i Staša koje je sa ruševina Solina donio u Split Ivan Ravenjanin navodno već oko g. 650; te sudjelovanje i rad Ivana Ravenjanina pri pokrštenju Hrvata koje je, kako danas znamo, uslijedilo oko g. 800.

Prvi argumenat jest »ex silentio«, te kao takav ne može imati kategorične dokazne snage. Za vrijeme VII i VIII vijeka mi nemamo, na primjer, ni u rapskoj biskupiji nikakovo ime biskupa, a u zadarskoj biskupiji imamo samo niz bezsadržajnih imena navodnih biskupa kao i u Splitu; a ipak su naši historičari mišljenja, da nema ozbiljnog razloga vjerovati u duže prekinuće crkvene hijerarhije u Rabu i u Zadru u vrijeme doseobe Hrvata.¹²⁾

Anahronističke detalje u legendi o prenosu tijela sv. Dujma u Split može da tumači činjenica, da su razne legende o životu i o prenosu sv. Dujma, koje su do nas došle, bile kompilirane prema redakciji života sv. Dujma po Adamu Parižaninu u XI vijeku. Bilo je do tog vremena prilike da se izvorni prikaz izmijeni prema novim prilikama i običajima kasnijeg vremena.

Uvjerljivije je svakako argumentiranje Šišića i Novaka, kako nije moguće, da bi se netko već oko god. 650, t. j. samih deset godina iza kako je opat Martin po papinom nalogu bio prenio u Rim moći mučenika sv. Dujma i Staša, bio usudio poći ponovno u Solin po navodne moći istih mučenika.¹³⁾ To je moglo biti samo, iza kako je prošlo barem jedno stoljeće i iza kako se je zaboravilo na raniji prenos moći u Rim. U sam fakat prenosa nekih kosti iz solinskih ruševina u Split, i to dosta vremena prije g. 925, ne možemo sumnjati; jer upravo te kosti igraju, bez ičijeg prigovora, važnu ulogu kod utvrđivanja spornih prava splitske crkve u poznatom crkvenom saboru g. 925.¹⁴⁾ A nemoguće je također, da bi netko oko god. 650 tražio u Solinu kosti sv. Dujma na temelju vjere u dva Dujma, jer se je teza o Domnius-u

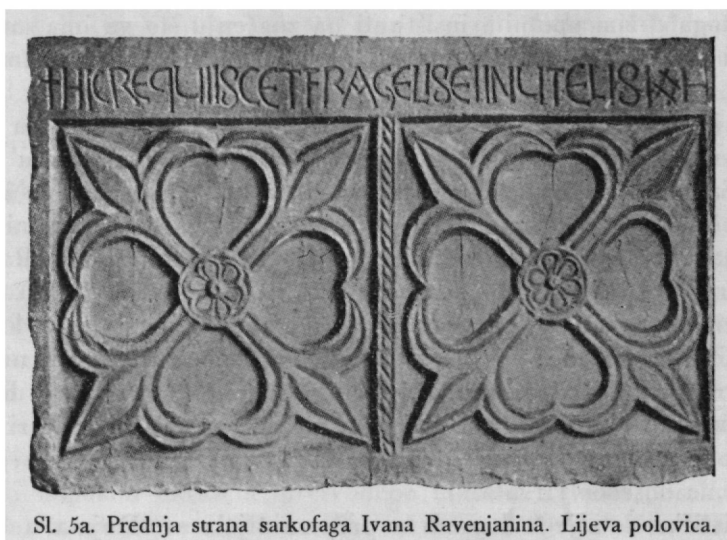
¹²⁾ Sr. Š i š i ć, Pov. Hrv. o. c. str. 286.

¹³⁾ Sr. Š i š i ć, Pov. Hrv. o. c. str. 295 i G. Novak o. c. str. 24.

¹⁴⁾ Sr. R a ċ k i Documenta str. 191: ecclesia et civitas ubi sancta eius (sc. b. Domnii) membra requiescunt inter omnes ecclesias provinciae huius primatum habeat.

mučeniku pod Trajanom i Domnionu mučeniku pod Dioklecijanom javila tekar kasnije kod Tome Arcidakona.

Moramo biti oprezni također u izvađanju zaključaka o vremenu Ivana Ravenjanina na temelju toga što je, prema pričanju Tome Arcidakona, Ivan Ravenjanin priveo Hrvate pravoj kršćanskoj vjeri, a općenito se drži, da su Hrvati bili kršteni oko g. 800. Moguće je, dapače i vjerojatno, da je Ivan Ravenjanin, ma kada on živio, radio, a isto su radili i njegovi nasljednici, oko toga da šire kršćansku vjeru među susjednim Hrvatima. Ali politički čin pokrštenja Hrvata i uređenje crkve u dalmatinskoj Hrvatskoj nije njegovo djelo, već očito djelo franačkih misijonara; i ono je uslijedilo negdje oko g. 800 kao posljedica sukoba i pobjede cara Karla Velikoga nad Hrvatima. Za to imamo silu dokaza i argumenata.

Sl. 5a. Prednja strana sarkofaga Ivana Ravenjanina. Lijeva polovica.

Hrvati ulaze iz potpune tame u historiju upravo u vrijeme ovog sukoba sa moćnom kršćanskom državom Karla Velikoga. Još god. 799 pada u borbi s Hrvatima furlanski markgraf Erih, koga pjesnik slavi, da je »barbaras gentes domuit sevissimas«; a već god. 803 dolaze Hrvati na sabor u Regensburgu na poklon caru Karlu.¹⁵⁾ Tekar od tog vremena redaju se bez prekida imena historijskih hrvatskih knezova i nižu se u dalmatinskoj Hrvatskoj brojne crkve i spomenici. U sjevernoj Dalmaciji bližoj Francima, u Ninu, bilo je prvo političko i crkveno središte Hrvata, a ne u okolini Splita. U Ninu se čuvaju moći franačkih svetaca, koje su, po svoj prilici, bile dane Hrvatima na dar prigodom krštenja o g. 800. Poznata su germanska imena kod klera dalmatinske Hrvatske, svećenika Gumpertusa u Biaćima, opata Teodoberta i biskupa Adelfreda u Ninu. I pleterne skulpture starohrvatskih crkava došle su Hrvatima iz skrajnog sjeveroistočnog kraja Italije, a ne iz Ravene.¹⁶⁾ Tako gubi i treći argumenat Bulića i Bervaldija punu dokaznu snagu.¹⁷⁾

¹⁵⁾ Sr. Rački Documenta str. 300, 301 i 305.

¹⁶⁾ Sr. Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti 1930 str. 142, 109.

¹⁷⁾ Šakač se u studiji objelodanjenoj g. 1931 u Croatia Sacra br. 1 vraća tezi o pokrštenju Hrvata u VII vijeku. On nije međutim donio dokaza da se aluzija poslanice pape Aga-

Ali srećom imamo sarkofag u krstionici iz ranoga srednjega vijeka na kojemu je natpis: HIC REQUIESCET FRAGELIS EI (!) INUTELIS IOHANNIS PECCATOR HARCHIEPISCOPUS. A tri su bila splitska nadbiskupa u ranom srednjem vijeku imenom Ivan: obnovitelj crkve Ivan Ravenjanin, čiji je život obavijen legendom i čije je vrijeme neodređeno, Ivan koji je upravljao splitskom crkvom u vrijeme crkvenih sabora u Splitu g. 925 i 928 i Ivan iz sredine XI vijeka.

Ovaj zadnji ispada unaprijeda iz svake kombinacije. Sarkofag u krstionici dospio je tu g. 1881 iz crkvice Sv. Mateja (južno od katedrale), koja je upravo te godine bila porušena. A za Ivana XI vijeka sačuvao nam je Farlati (Ill. Sacr. III 130) vijest, da je bio sahranjen »prope scalas confratrum corporis Christi« u sarkofagu na kojemu je bio duži i drugačiji natpis od onoga u krstionici. Ali ni Ivan X vijeka ne

Sl. 5b. Prednja strana sarkofaga Ivana Ravenjanina. Desna polovica.

može biti sahranjen u sarkofagu krstionice. U njegovo je vrijeme vladao u našim krajevima u plastičnoj dekoraciji čist i zreo slog pleternih skulptura, koji nemamo još na sarkofagu. Sarkofag jest i po svom obliku i po epigrafiji natpisa, po motivu i slogu ukrasa iz druge polovice VIII vijeka. Prema tome, u to doba je živio Ivan Ravenjanin. To sam potanko iznio u Starinaru III/3 1924-25 str. 43—59, i ne ću ovdje opetovati.

Upozorit ću samo na još jedan argumenat u prilog ovakvog datiranja života Ivana Ravenjanina. Upozorit ću, naime, na vremenski odnošaj, koji moramo pretpostaviti između reorganizacije administrativne vlasti Bizanta u Dalmaciji sa sjelom u Zadru i reorganizacije crkvene hijerarhije u Splitu.

Stara Salona bila je kroz vjekove sjelo namjesnika rimske pokrajine Dalmacije. Osvitom srednjega vijeka u našim stranama javlja nam se naprotiv Zadar kao glavni grad bizantinske pokrajine Dalmacije i kao sjelo carskog namjesnika, stratega. Kako je do te promjene moglo doći i kada se je to zbilo?

Nužno nam je svakako pretpostaviti, da je reorganizacija bizantinske vlasti u dalmatinskim primorskim gradovima uslijedila u vrijeme, kada Split nije bio još

tona o biskupima u zemlji Slavena odnosi baš na Hrvate. I onda, kada bi to bilo, radilo bi se,

po svemu što inače znamo, samo o prolaznom misijonarskom uspjehu kod Hrvata.

u cjelini obnovio svoj javni život, to jest kada, neizvršenom obnovom svoje crkve, Split nije još bio preuzeo, čvrsto i jasno, nasljedstvo stare Salone. Ako su u kasnija vremena Venecija, pa potom Austrija, ostavile u Zadru namjesnika i upravitelja svog posjeda u Dalmaciji, to je razumljivo zbog toga, što je Zadar onog časa, kada je Dalmacija pripala Veneciji odnosno Austriji, od više vjekova imao taj položaj; pa i zbog toga, što je Zadar bio i Veneciji i Austriji bliži od Splita. Ali ti razlozi ne vrijede za Bizant i nijesu mogli uplivisati na njegovu odluku, da odabere Zadar za glavni grad Dalmacije. U Saloni je bio bizantinski carski namjesnik u zadnje vrijeme prije propasti grada oko g. 615; a Split, baštinik Salone, zadržao je zgodan centralan smještaj u bizantinskoj Dalmaciji, koja je obuhvatala nekoliko gradova pri moru od Krka do Kotora. Nema prema tome drugog tumačenja začudnoj činjenici, da je Zadar preuzeo položaj političkog glavnog grada Dalmacije, do li onoga, koji sam prije spomenuo.¹⁸⁾ Po tome je vrijeme, kada je bizantinski strateg zasio u Zadru, terminus post quem za obnovu splitske crkve; to jest ono je rok, iza kojega može da pada djelovanje Ivana Ravenjanina.

Historičar Gelzer navodi, da je još u vrijeme cara Lava III Izaurijca (717—741) trački temat obuhvaćao čitav posjed Bizanta na Balkanu, te prema tome nije tada još postojao poseban dalmatinski temat. Ali već g. 805 spominje se u Zadru dux Paulus kao predstavnik dalmatinskih gradova.¹⁹⁾ Dux je očito prevod grčkog stratega. Između ovih dvaju termina očito je bio postavljen strateg u Zadru. To se je i dosada uzimalo i ispravno se je tvrdilo, da je Bizant povodom gubitka ravenatskog egzarhata na zapadnoj obali Jadrana g. 751 morao skrenuti veću pažnju svojem posjedu na istočnom Jadranu, to jest dalmatinskim gradovima, koji su do te dobe bili ovisni i zaštićeni od egzarhata u Raveni.

Imamo dapače u neku ruku arheološku potvrdu, da je ovako bilo. Naše zbirke novaca nažalost nijesu još uređene i objelodanjene. Imao sam ipak prigode konstatirati u svim našim zbirkama novaca u Kninu, Zagrebu, Splitu i Zadru kao što u novcima u posjedu privatnika, da kod nas gotovo posvema fali bizantinski novac iz čitave periode iza cara Heraklija, to jest iza vremena doseobe Hrvata pa sve do sredine VIII vijeka; a naprotiv su vrlo česti i brojni nalazi zlatnog novca cara Konstantina V (741—775). To je očiti znak obnovljenog interesa Bizanta za naše krajeve u to doba; za cara Konstantina V mora da je Bizant preuzeo čvršće u svoje ruke vlast i upravu u dalmatinskim gradovima i postavio stratega u Zadru.²⁰⁾

¹⁸⁾ A da je — kada su spomenute prilike isključile Split — Zadar bio odabran za sjelo uprave dalmat. bizantinskih gradova, razumljivo je. Gradovi na otocima Krku, Osoru, Rabu bili su daleko od hrvatskog kopna koje je trebalo iz neposredne blizine i dodira nadzirati. Kotor i Dubrovnik bila su nova naselja i tek u razvoju, a Trogir nije imao za sobom tradiciju posve samostalnog grada (on je u starom vijeku bio ovisan najprije od Isse a potom od Salone).

¹⁹⁾ Sr. H. Gelzer, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung Leipzig 1910 str. 90 i Rački, Documenta 310.

²⁰⁾ Ovdje je prigoda da nadopunim ono, što sam u Šišićevu Zborniku 1929 str. 181—195 pisao o bizantinskim stratezima u Dalmaciji, ne poznavajući još članak E. Steina u Neugriechisch-Byzantinische Jahrbücher 1920 I str. 70—82. U tom članku Stein ispravlja mišljenje Gelzera, Diehla kao i vlastito ranije mišljenje, i dokazuje da reorganizacijom carstva na temata u VII vijeku nijesu vojnički stratezi posve apsorbirali i preuzeli na sebe također civilnu upravu. Uz vojničkog stratega na čelu temata (στρατηγός) stoje na čelu civilne uprave u tematu i dalje antipati (ἀνθύπατοι τῶν θεμάτων) latinski proconsules, a na čelu manjih provin-

Sredenije prilike stvorene u Dalmaciji sredinom VIII vijeka od Bizanta bile su preduvjet i podloga za potpunu restauraciju javnog života u Splitu, to jest za obnovu crkvene hijerarhije u tom gradu. Jaka i živa tradicija prava i položaja salonitanske crkve dala je Splitu oslon da njegov biskup sebi pridrži naslov nadbiskupa i da, s prva početka, ide za tim da naslijedi i oživotvori prava stare Salone (sarkofag Ivana Ravenjanina nosi naslov: HARCHIEPISCOPUS). Zadar se jamačno tome opirao kao sijelo političke vlasti. Znakove tog otpora vidimo još u crkvenim saborima g. 925 i 928 koji su realizirali aspiracije Splita na metropolitanski položaj u Dalmaciji.

Iz akata splitskih koncila izbija naime, da je Zadar dotada imao ili je barem sebi prisvajao neki posebni položaj prema nadbiskupu u Splitu. U uvodnim riječima akata spominje se zadarski biskup Formin između onih koji su se obratili papi u Rim za saziv sabora. I prije drugog sabora 928 papini su legati za uređenje neriješenih pitanja pozvali, pored splitskog nadbiskupa, hrvatskog vladara i hrvatskog biskupa Grgura, također zadarskog biskupa. Papa Ivan X spominje u adresi pisma g. 925, a papa Lav VI u adresi pisma g. 928 pored splitskog nadbiskupa, a prije skupne oznake svih drugih biskupa sufragana, izričito zadarskog biskupa. U ovom zadnjem papinom pismu ima i opomena biskupu Forminu »suam parochiam retinere quemadmodum in antiquis temporibus mansit«. Značajno je napokon, da jedno stoljeće prije ovih sabora, u vrijeme spora i borba Karla Velikoga i Bizanta za posjed dalmatinskih gradova, ove gradove zastupaju kao njihovi izaslanici biskup Zadra Donat te zadarski gradski prior i ujedno namjesnik Dalmacije Pavao (Paulus dux Jaderae atque Donatus eiusdem civitatis episcopus, legati Dalmatarum).²¹⁾

Spomenici iz vremena Ivana Ravenjanina

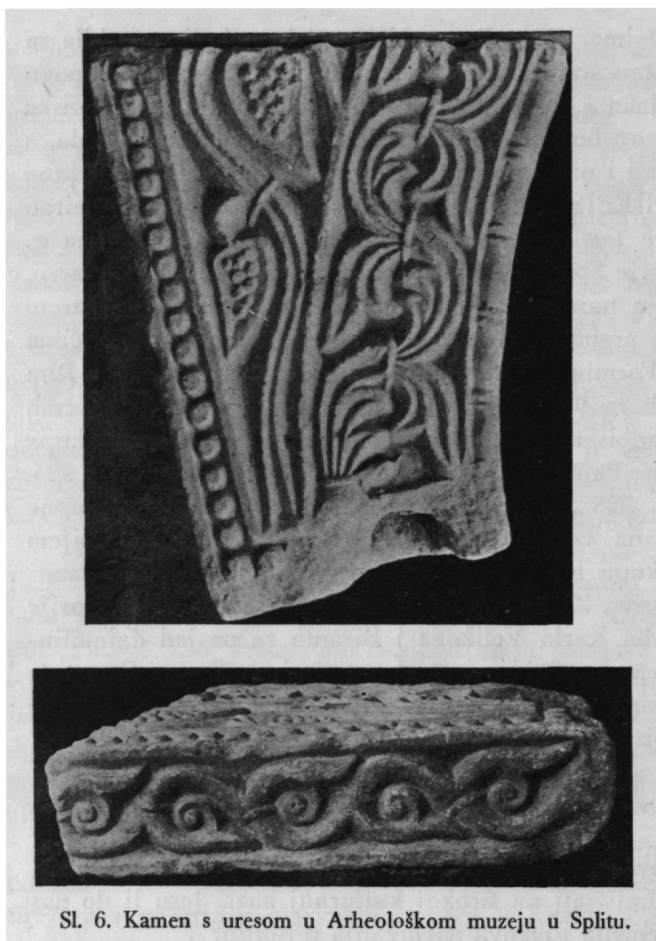
Reorganizatorski rad Ivana Ravenjanina moramo prema djelatnosti i značenju, koje je crkva imala u ono doba, zamišljati na širokoj kulturnoj bazi. Jesu li do nas došli kakvi ostaci i spomenici iz vremena njegova djelovanja u Splitu?

Toma Arcidakon priča, da je Ravenjanin očistio Jupitrov hram od poganskih znakova i posvetio ga Djevici Mariji »januas in eo serasque constituens«. To su jamačno bila južna vrata današnje splitske katedrale. Kasniji splitski kroničar A Cu-

cija i eparhija eparhi (ἐπαρχοί). Tokom VIII vijeka velika se temata drobe i postepeno se u opsegu izjednačuju sa ranijim provincijama, pa na čelu njihove civilne uprave dolaze činovnici koji se zovu »antipati i eparhi« (ἀντιπάτοι καὶ ἐπαρχοί). Ove zamjenjuju iza sredine IX vijeka u civilnoj upravi pokrajina protonotari (πρωτονοτάριοι) ranije samo načelnici antipatove kancelarije; a antipat postaje visoki dvorski naslov. Taj naslov nose, uz naslov patricija i protospatara, i vojnički strategii temata, koji, naravno, uslijed opisanog procesa postaju sve ugledniji i jači prema civilnoj upravi. U svijetlu ovih Steinovih konstatacija mogao bi proconsul trogirskog fragmenta — ako je točno

moje čitanje u spomenutom članku Šišićeva Zbornika — biti civilni upravitelj, antipat ili prokonzul dalmatinskog temata, a ne vojnički strateg. Pitanje je međutim, da li je u dalekom periferičnom kraju Dalmacije evolucija časti i funkcija bila uvijek ista kao u središtu Bizanta. Tako na pr. u X vijeku, kada je prema tvrđenju Steinovom antipat ili prokonzul samo dvorska titula bez odgovarajućeg teritorija, spominje se u nas kralj Tomislav »consulatu peragens in provincia Dalmatiarum« i g. 986 u Zadru Maius prior grada Zadra i »proconsul Dalmatiarum«. (Sr. Documenta str. 21 i 187).

²¹⁾ Sr. Račkai, Docum. str. 188, 193, 195, 310.

Sl. 6. Kamen s uresom u Arheološkom muzeju u Splitu.

theis priča nadalje, da je Ivan Ravenjanin »fecit templum argenteum et aedificavit ecclesiam Sancti Michaelis de Mari«. ²²⁾ Od svega ovoga nemamo zapravo danas ništa. Okvir vrata, koja je u katedrali probio nadbiskup Ivan, bio je oštećen s vremenom i nadomješten današnjim dovratnicima i nadvratnikom iz kasnijeg vremena. ²³⁾ Od crkve Sv. Mihovila naslonjene na zidine Dioklecianove palače sačuvana nam je još samo apside, ali u obliku, koji je ona dobila restauracijom u XV vijeku. ²⁴⁾ To se jasno vidi po oštroj luk apside i gotičkim kapitelima, koji luk podržavaju. »Templum argenteum« je jamačno bio srebrni sahranjač sv. euharistije postavljen na oltaru u katedrali. Danas takav sahranjač nazivljemo obično tabernakulom. U prvo doba imali su takvi sahranjači oblik tornja ili edikule hrama, pa odatle im i naziv »templum«. Nije čudo, da je sahranjač da-

rovan od Ivana od Ravene, zbog toga što je bio napravljen iz dragocjene kovine, kasnije bio prelijevan ili bilo kako propao. ²⁵⁾

Nego, ako je zub vremena uništio spomenike koje nam dokumenti spominju kao lična djela nadbiskupa Ivana, sačuvali su nam se neki ostaci i spomenici koje po slogu stavljamo u vrijeme i po tome u vjerojatnu vezu s radom Ivana Ravenjanina.

Viktor Novak posvetio je iscrpljivu studiju Evandjeljaru kaptolskog arhiva u Splitu napisanom u poluuncijalnom pismu i došao je do zaključka, da je to djelo lokalnog domaćeg skriptorija ili pisarske škole posebne vrsti poluuncijale, koja se je,

²²⁾ Sr. Tom. Arch. o. c. str. 34 i Farlati III. Sacr. o. c. III str. 19.

²³⁾ Sr. moj članak u Buličevu Zborniku g. 1924 str. 462—466.

²⁴⁾ Sr. Farlati, III. Sacr. o. c. III str. 391.

²⁵⁾ Netočna je tvrdnja u Bulić-Karaman, Palača cara Diokl. o. c. str. 200, da je Farlati tumačio ovaj izraz kao srebrni ciborij

nad oltarom to jest baldakin nad oltarom. (v. Farlati o. c. III str. 40). Historija umjetnosti istina zna i za srebrne ciborije to jest baldakine nad oltarom obložene srebrnim pločama — takav je ciborij darovao na pr. car Konstantin Veliki bazilici u Lateranu — ali to su vrlo rijetke i iznimne pojave iz najbogatijih vremena i iz najglavnijih svetišta kršćanstva.

u vezi sa obnovom splitske crkve, razvila u tom gradu na poticaj Ivana Ravenjanina u drugoj polovici VIII vijeka. Iza toga je isti Novak još ustvrdio, da su i dva folia, umetnuta u misalu XII vijeka splitske riznice, fragmenti najstarijeg Sakramentara splitske crkve, koji je bio ispisan beneventanskim pismom još krajem VIII vijeka.²⁶⁾

Ja donošam usto fragmenat skulpture iz splitskog Arheološkog muzeja, koji po slogu datiram drugom polovicom VIII vijeka (sl. 6 a i b). Fragmenat je dospio u splitski muzej prije negoli je Bulić počeo da vodi detaljiran i točan katalog, pa nam prema tome nije zabilježena provenijencija ovog fragmenta (njegove su mjere 42 cm visine, 35 cm širine i 10 cm debljine). Radi se očito o fragmentu arkade oltarskog ciborija. Gdje je taj ciborij bio postavljen, ne znamo. Svakako po izboru i rasporedu motiva tog fragmenta kao i po njihovoj izradbi fragmenat je iz prelaznog vremena prije konačnog formiranja zrele pleterne dekoracije. Na njemu su grozdovi sa karakterističnim srcolikim obrubom. To je motiv koji se javlja tekar u skulpturama druge polovice VIII vijeka i po tome je običajna pojava u pleternim skulpturama od IX stoljeća dalje. A da je pak naš fragmenat izrađen prije g. 800, sudimo po tome, što su ne samo na pročelnoj strani fragmenta još klasični astragal i niz bisernih kuglica (sl. 6 a) nego je na njegovoj pobočnoj, uskoj strani lozica, koja još nikako nije razriješena u troprutaste trakove pleternih skulptura (sl. 6 b).²⁷⁾

Nedavno je Don Lovro Katić u podlistku »Obzora« upozorio na ranosrednjovjekovni iskićeni luk sa natpisom, koji je bio nađen u starom kaštelu Sućurcu u okolini Splita. Katić ga je postavljao u IX vijek, dok ga Barada datira u vrijeme Ivana Ravenjanina prije g. 800.²⁸⁾ Ako je to točno — a po svemu se čini da jest — onda bi ovaj luk mogao biti dokaz uspješnog misijonarskog rada Ivana Ravenjanina kod susjednih Hrvata nekoliko decenija prije negoli su poglavice Hrvata oko g. 800 prihvatili u dodiru s Karlom Velikim kršćansku vjeru.

Sarkofag priora Petra u peripteru katedrale

U peripteru splitske katedrale nalazi se sarkofag priora Petra, sina priora Kuzme. Pročelje mu resi niz kosih križeva sačinjenih od četiri ljiljana kao i pročelje sarkofaga Ivana Ravenjanina u krstionici. Ali na sarkofagu priora Petra sva je dekoracija već dosljedno razriješena u troprutaste trake pleternih skulptura, koje u nas vladaju u vrijeme od IX do XI vijeka. Možemo dapače pobliže odrediti vrijeme sarkofaga priora Petra pomoću epigrafijskih oblika slova natpisa na njemu. U slovima C, E, P i R okomite crte pružaju se i proviruju preko poprečnih crta tih slova, a slovo G

²⁶⁾ Sr. radnje V. Novaka u Vjesniku dalmatinskom 1923 prilog I i u Vjesniku hrvatskog arheološkog društva u Zagrebu 1928 str. 159 ss. Sr. o tim fragmentima također G. Praga u Archivio storico per la Dalmazia 1930 str. 145 i M. Barada u Croatia Sacra 1937 Br. 13—14 str. 20 ss.

²⁷⁾ D. Frey donio je sliku ovoga fragmenta kao navodni ostatak ciborija starokršćanske bazilike u Manastirinama, iako za takvu pretpostavku nema nikakove mogućnosti. Jahrbuch der Zentralkommission in Wien 1911, Beiblatt sl. 66.

²⁸⁾ Sr. članak Barade u ovom Zborniku.

Sl. 7. Sarkofag priora Petra u peripteru splitske katedrale.

ima unatrag svinuti donji kraj; sve su to karakteristične epigrafske pojave koje kod nas jedva idu preko polovice IX vijeka. Sarkofag je prema tome iz prve polovice IX vijeka.²⁹⁾ Njegov natpis nam jamči, da se uporedo s crkvenom obnovom javljaju u Splitu i načelnici, priori. S ovim sarkofagom smo međutim prekoručili granice ovoga članka namijenjenog najtamnijoj periodu Splita do god. 800.

ZUSAMMENFASSUNG

(Die Anfänge des mittelalterlichen Split bis zum Jahre 800.)

Das mittelalterliche Split ist als Nachfolger des antiken Salonae zu betrachten. Es ist, wie der Archidiakon Thomas berichtet, durch die Ansiedlung der Flüchtlinge im Diokletianspalaste entstanden. Zur selben Zeit habe Johannes aus Ravenna, und zwar um 650, das alte Erzbistum von Salonae erneuert. Bulić und Bervaldi setzen die Tätigkeit des Johannes von Ravenna erst an das Ende des VIII. Jhdts. und glauben, daß auch in dieser Zeit erst die Flüchtlinge zurückgekehrt seien, Šišić folgt den beiden Gelehrten bezüglich der Erneuerung des Bistums von Salonae, glaubt aber, daß die Flüchtlinge nicht so lange auf den Inseln verbleiben konnten; er setzt ihre Rückkehr in frühere Zeit. G. Novak ist der Meinung, daß der Diokletianspalast nie ganz verlassen war. Dies glaubt auch Vf., der annimmt, daß zu den alten Bewohnern des Palastes sukzessive zurückkehrende Flüchtlinge hinzukamen und sich auf diese Weise das mittelalterliche Split entwickelte.

Der Verfasser geht den Resten von Denkmälern aus den frühesten Zeiten der Stadt Split bis zum J. 800 nach und behandelt einige Denkmäler, die früher zum Teile anders datiert wurden.

Als erstes Denkmal behandelt er ein Kreuz auf dem Architrave der porta ferrea des Diokletianspalastes (Abb. 1.). Dieses Kreuz ist an Stelle einer abgemeißelten geflügelten Victoria, von der Reste der Flügel noch erhalten sind, entstanden. Früher setzte man dieses Kreuz an das Ende des VIII. Jhdts., Vf. setzt es in bedeu-

²⁹⁾ Sr. moj članak u Starinaru 1924-25 str. 46, 53, 56.

tend frühere Zeit und findet Ähnlichkeiten mit dem Kreuzeszeichen auf ravennatischen Sarkophagen des V. und VI. Jhdts.

Auf Abb. 2 sind zwei Pilaster mit eingemeißelten Kreuzen dargestellt, die aus einem vor etwa 12 Jahren ausgegrabenen, mit schlechtem spätem Mosaik gepflasterten Raume beim Diokletianspalaste gehoben wurden. Die schlechte Arbeit in diesem Raume führt den Autor zum Schlusse, daß auch diese Pilaster noch in altchristliche Zeit gehören.

Auf einem erhöhten Raume vor dem Baptisterium in Split steht eine Säule mit korinthischem Kapitell (Abb. 3). Kautzsch datiert es in das V. oder VI. Jahrhundert. Vf. will beweisen, daß die Säule noch *in situ* sei, also nicht erst später hiehergebracht wurde und dieser Raum den alten Christen als Bethaus diente, bevor noch die Grabkammer des Diokletian zur Kathedrale umgewandelt wurde.

In unmittelbarer Nähe dieser Säule befindet sich die auf Abb. 4 dargestellte Arkade, die an der Ecke eines alten Hauses neben dem Baptisterium eingemauert ist. Sie war früher sicher nicht an derselben Stelle, sondern wahrscheinlich über dem Eingange in ein Gebäude. Im Buche Cassas-Lavallé, *Voyage pittoresque et historique de l'Istrie et de la Dalmatie* (1802) Tafel 53 ist diese Arkade über dem gewölbten Eingange eines Hauses neben dem Baptisterium gezeichnet. Vf. setzt dieses Denkmal in das VII. oder VIII. Jhd. und vergleicht es mit verwandten altchristlichen Arkaden aus Nordafrika.

Vf. behandelt weiters den bekannten Sarkophag im Spliter Baptisterium mit der Inschrift *hic requiescet fragelis ei inutelis Iohannis peccator harchiepiscopus* (Abb. 5) und beschäftigt sich mit der Zeit der Taufe der Kroaten. Die Tradition setzt die Tätigkeit des Johannes aus Ravenna um das Jahr 650. Duchesne glaubt, Johannes Ravennas habe nie existiert. Unter dem Einflusse der Ausführungen Duchesnes haben Bulić und Bervaldi, die an der Historizität der Persönlichkeit des Johannes Ravennas festhalten, die Tätigkeit dieses Bischofs in die zweite Hälfte des VIII. Jhdts. verlegt. Neuere Forscher haben darauf hingewiesen, daß es unmöglich sei, daß die Reliquien der Hl. Domnius und Anastasius, die 650 nach Rom gebracht worden waren, schon zehn Jahre später hätten zurückgebracht werden können. Vf. betont, daß Johannes aus Ravenna, wann immer er gelebt habe, nur dasselbe getan habe, was auch seine Nachfolger taten, daß er nämlich die christliche Religion unter den benachbarten Kroaten verbreitete; er sucht zu beweisen, daß die politische Tat der Christianisierung der Kroaten erst den fränkischen Missionären nach dem Siege Karls des Großen über die Kroaten, um 800, zuzuschreiben sei. Der Sarkophag gehört nach Stil und Buchstabenform in die 2. Hälfte des VIII. Jhdts. und barg sicher die Reste des Johannes aus Ravenna. Die Zeit der Erneuerung der Spliter Kirche durch Johannes aus Ravenna versucht Vf. weiterhin zu bestimmen auf Grund der Zeitfolge, die nach seiner Meinung notwendigerweise zwischen dieser Erneuerung und der Einsetzung des byzantinischen Strategen in Zara bestehen muß.

Aus dieser Zeit beschreibt der Verf. noch zwei Denkmäler. Das erste ist ein Teil eines Ziboriums von einem Altare, jetzt im Archaeologischen Museum in Split (Abb. 6). Der genaue Fundort ist nicht bekannt. Nach dem Stile und nach der Aus-

führung der Ornamente datiert er das Denkmal in die 2. Hälfte des VIII. Jhdts. und bringt es mit der Tätigkeit des Johannes Ravennas in Zusammenhang.

Das zweite Denkmal aus dieser Zeit ist der Sarkophag des Priors Petrus im Peripteros der Kathedrale (Abb. 7). Nach Stil und Buchstabenform ist dieser Sarkophag nach der Meinung des Verfassers schon in die erste Hälfte des IX. Jhdts. zu datieren.

SPLIT

LJUBO KARAMAN